

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΡΒΕΡΤΟΣ (HERBERT)

1. Βίος καὶ ἔργον. — Ὁ Ἐδουάρδος Ἑρβερτος (Ed. Herbert of Cherbury) ἐξ εὐγενῶν ἀλλ' οὐχὶ πλουσίων ἔλκων τὸ γένος, ἐγεννήθη τῷ 1581 ἐν Οὐαλία. Εὐφυῆς ὢν καὶ γλωσσομαθῆς ἐπεχείρησε πολλάς ἀποδημίας καὶ παρέμεινεν ἐπὶ μακρὸν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ. Ἐπανελθὼν δὲ οἴκαδε εἰσῆλθεν εἰς τὴν πολιτικὴν· ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ πρώτου ἐπέμφθη πρεσβευτῆς εἰς Γαλλίαν, ἐνθα εὐτόλμως καὶ εὐστόχως εἰργάσθη ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς ἑαυτοῦ χώρας καὶ τῶν διαμαρτυρομένων. Ὑπὸ Καρόλου τοῦ πρώτου ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ λόρδου· ἀλλ' ἐν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ ἐτάχθη ὑπὲρ τῶν λεγομένων κοινοβουλευτικῶν ἢ δημοκρατικῶν. Ἐν μέσῳ τῆς κρατούσης δεινῆς συγχύσεως τῶν ὀξυτάτων θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνταγωνισμῶν ἐπεγένετο εἰς πολλοὺς δυσπιστία πρὸς τὸν χριστιανισμὸν καὶ κλίσις εἰς τὸ οὐδέτερον πεδίου τῆς φυσικῆς ἢ λογικῆς θρησκείας (Deismus), ἣν τάσιν ἐθεράπευσε πρῶτος ὁ Ἑρβερτος. Οὗτος τὰ φιλοσοφικὰ διανοήματα ἐξέθετο ἐν δυσὶ μάλιστα συγγράμμασι, ὧν τὸ μὲν ἐπιγράφεται « Περὶ τῆς ἀληθείας »¹ τὸ δὲ « Περὶ τῆς θρησκείας τοῦ γένους »². Ἐν μὲν ἐκείνῳ ὑποτυποῖ τὰς ἀρχὰς νέας γνωσιολογίας, ἐν δὲ τούτῳ ἐφαρμόζει αὐτὰς εἰς τὴν θρησκείαν³. Ὁ φιλόσοφος ἐτελεύτησε ἐν Λονδίῳ τῷ 1648.

1. De veritate, ἐν Παρισίοις τῷ 1624 καὶ ὕστερον ἐν Λονδίῳ, τῷ 1633· μετεφράσθη εἰς τὴν γαλλικὴν τῷ 1639.

2. De religione gentilium, ..., τῷ 1633 καὶ ἐπηυξημένον τῷ 1670· μετεφράσθη εἰς τὴν ἀγγλικὴν τῷ 1705.

3. Πλὴν τούτων σημειωθῆτω τὸ « Περὶ τῶν αἰτίων τῶν πλανῶν » (De causis errorum). Ἐκ τῶν ἄλλων ἔργων τοῦ Ἑρβέρτου μνημονευτέον τὸ ἱστορικὸν τὸ ἐπιγραφόμενον « Ὁ βίος καὶ ἡ βασιλεία Ἑρρίκου τοῦ ὀγδόου »

2. Γνωσιολογία.—Ὁ Ἑρβερτος καταπολεμεῖ, ὡς καὶ ὁ Βάκων, τὰς προκαταλήψεις καὶ ἄρχεται ἀπὸ ἀμφιβολιῶν, ἀς ὁμῶς περιορίζει εἰς ὠρισμένα ζητήματα. Γενικὴν δὲ παραδέχεται ἀρχὴν, καθ' ἣν πᾶσα πλάνη, εἴτε περὶ τὴν θρησκείαν εἴτε περὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἀληθείας, οὐδεμία δέ, ἔστω καὶ ἀνόητος, δοξασία ὑπάρχει ἄνευ ἀληθείας. Εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς ἀληθείας ἀνήκει ἡ γνωστικὴ δύναμις καὶ τὸ τῆς γνώσεως ὑποκείμενον· καὶ περὶ μὲν τῆς γνωστικῆς δυνάμεως εἶναι πεπεισμένος ὁ φιλόσοφος ὅτι εἶναι ἐπαρκῆς, διότι ἔχομεν οἱ ἄνθρωποι τὴν δύναμιν νὰ χωρῶμεν ἐπέκεινα τῶν ἐπιγείων· ἀληθὲς δὲ τῆς γνώσεως ὑποκείμενον θεωρεῖ τὸν θεόν.

Δυνάμεθα νὰ προέλθωμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν, διότι πλὴν τοῦ νοῦ (τῆς ἐμμέσου νοήσεως), τῆς ἐσωτερικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως, κατέχομεν ἰδιάζουσαν φυσικὴν ὄρμην, τὸ ὀρμέμφυτον (*instinctus naturalis*). Μόνον δ' ἐὰν στοιχῶμεν εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην ὄρμην, εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ ἐπιτύχωμεν τῆς ἀληθείας καὶ δὲν θὰ ἀστοχῆσωμεν· διότι οἱ ἄλλοι τρόποι τῆς γνώσεως, ἰδίᾳ δὲ ἡ ἔμμεσος νόησις, ἐνδέχεται νὰ ἀγάγωσιν εἰς πλάνην. Ἡ ἀλήθεια τοῦ ὀρμεμφύτου εἶναι ὅρος πάσης δυνατῆς ἐμπειρίας καὶ περιφράζεται διὰ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν (*notitiae communes*). Ἐνταῦθα ἀνήκουσιν αἱ εἰς τὴν κατανόησιν ἀμέσως φανεραὶ ἀρχαὶ (*principia*), αἱ λογικαὶ δηλονότι ἀρχαὶ καὶ οἱ γενικοὶ τρόποι τῆς ἀποδείξεως, οἱ νόμοι τῆς μαθηματικῆς, αἱ τυπικαὶ κατηγορίαι (οἷα ἡ τῆς ὑποστάσεως) καὶ τὰ ἐφευρετικὰ ἀξιώματα τῆς φυσικῆς, οἷον ἐκεῖνο, καθ' ὃ οὐδὲν γίνεται ἐν τῇ φύσει μάτην καὶ ἄνευ σκοποῦ¹. Καὶ εἶναι μὲν αἱ κοιναὶ ἐννοιαὶ ἀψευδεῖς καὶ ἀναμφίλεκτοι, ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν εἰς τὴν ἔμμεσον νόησιν, ἐλέγχουσιν τὰ ὑποκείμενα τῆς παρατηρήσεως, δύναται νὰ εἶναι σφαλερά.

Ἡ περὶ τῆς ὀρμῆς φυσικῆς ὄρμης δὲν εἶναι μόνον τάσις πρὸς

(*The Life and reign of King Henry the Eight*, 1649 καὶ ὕστερον τῷ 1870) καὶ τὰ « Ποιήματα » (*The poems*, τῷ 1665 καὶ ὕστερον τῷ 1881).

1. *De veritate*, (ἔκδ. τοῦ 1656 σ. 35 ἐξ. 69.96 ἐξ.)

τὴν ἀλήθειαν ἀλλὰ καὶ προδιάθεσις εἰς τὸ ἀγαθόν, τουτέστιν ὀρμέμφυτον εἰς αὐτοσυντηρησίαν, εἰς διατήρησιν καὶ προαγωγὴν τοῦ προσώπου (ἀτόμου) καὶ σὺν αὐτῷ τοῦ γένους, πάντων τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς μακαριότητος· διότι πᾶσαι αἱ φυσικαὶ δεξιότητες κατατείνουσιν εἰς τὸ ἀκρότατον ἀγαθόν, τὸν θεόν.

Τοιούτων δοξασιῶν ἀντεχόμενος ὁ Ἑρβερτος ποιεῖται τριττὴν ἐπίθεσιν, πρῶτον μὲν κατὰ τῶν τασσόντων τὴν θρησκείαν ὑπὲρ τὴν γνῶσιν καὶ νοούντων ὡς θρησκείαν τὴν ἰδίαν αὐτῶν αἰρεσιν· δεύτερον δὲ κατὰ τῶν ἐπιχειρούντων νὰ ἀποδείξωσι πάντα διὰ τοῦ λογικοῦ (*discursus luxuriosus*)¹· τρίτον δὲ κατὰ τῶν δοξαζόντων ὅτι πᾶσα γνῶσις κατάγεται ἐκ τῆς αἰσθήσεως καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ὡς πίναξ ἄγραφος (*tabula rasa*).

Ἐμφυτα στοιχεῖα τῆς γνώσεως.—Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι κενὴ περιεχομένου ἀλλ' ἀρχῆθεν ἔχει τὰς κοινὰς ἐννοίας² καὶ τὰς καθολικὰς ἀληθείας³, αἵτινες δὲν κατάγονται ἐκ τῆς ἐμπειρίας ἀλλὰ τούναντίον προϋπάρχουσι καὶ ποιοῦσιν αὐτὴν δυνατὴν⁴. Πρέπει δ' ὅμως ἐκεῖναι νὰ ἀποκαλυ-

1. Οἱ λόγιοι σχολαστικοὶ δὲν βλέπουσι, λέγει, ὅτι τὸ ὀρμέμφυτον, ὡς καὶ ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αἰσθησις, ἴσταται ὑπὲρ τὸν νοῦν· ἀπαντᾷ παρὰ πᾶσιν, ἐνεργεῖ ἀμελλητὶ καὶ ἀσφαλῶς καὶ εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος τῆς αὐτοσυντηρησίας.

2. Κοινὰ καὶ καθολικὰ ἐννοιαὶ εἶναι αἱ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ αἰσχροῦ, τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ, τοῦ μέσου καὶ τοῦ σκοποῦ, τοῦ γένους καὶ τοῦ εἶδους καὶ ὅσαι ἄλλαι. Αἱ σπουδαιόταται κοινὰ ἐννοιαὶ εἶναι ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαί.

3. Αἱ καθολικαὶ καὶ κοινὰ ἀλήθειαι, πρὸς τε τὸ ἄτομον καὶ τὴν κοινωνίαν σπουδαιόταται, ἀναγνωρίζονται ἀμέσως καὶ ὀρμεμφύτως. Καθαιρόμεναι δὲ ἀπὸ προσθηκῶν καὶ κατατασσόμεναι μεθοδικῶς ἀποτελοῦσι τὸ κεφάλαιον τῆς θείας σοφίας. Τοιαῦται ἀλήθειαι εἶναι αἱ ἐξῆς· « ἀντιφατικαὶ ἀποφάνσεις δὲν δύνανται νὰ συναληθεύωσιν », « ὑπάρχει πρώτη πάντων αἰτία », « ἡ φύσις οὐδὲν ποιεῖ μάτην », « ὃ σὺ μισεῖς, ἐτέρω μὴ ποιήσης » καὶ ὅσα ἄλλα λογικά, ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ νοήματα καὶ ἀξιώματα.

4. Αὐτ. 37.67.—Ἄλλ' ἡ τῶν ἀρχηγόνων ἀληθειῶν πρὸς τὸ ὀρμέμφυτον σχέσις δὲν διασαφεῖται ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου ἀκριβέστερον.

φθῶσιν ὑπὸ τῆς νοήσεως καὶ ἀναχθῶσιν εἰς τὴν συνείδησιν· εἰ δὲ μή, παραμένουσιν εἰς ἀεὶ λανθάνουσαι ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ ἀσυνειδήτου¹. Ἀποκαλύπτει δὲ ὁ νοῦς τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος κοινὰς ἐννοίας (καθ' ἃς θὰ κρίνη ἔπειτα περὶ πάντων τῶν ὑποκειμένων τῆς γνώσεως), ἐὰν ἐπὶ ὠρισμένων συναφῶν γνώσεων ἀναζητήσῃ νοήματα καὶ ἀξιώματα, περὶ ὧν κρατεῖ παρά πᾶσι τοῖς λαοῖς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς χρόνοις καθολικὴ συμφωνία· διότι ὅ,τι νοεῖται ὑπὸ πάντων πάντοτε καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, τοῦτο προέρχεται ἀναγκαιῶς ἐκ τοῦ φυσικοῦ νοῦ. Ἐν πάσῃ τῆς γνώσεως μοίρᾳ ἐκεῖνο μόνον εἶναι τὸ κυρίως ἀληθές, περὶ οὗ πάντες οἱ ἄνθρωποι κατὰ πάντας τοὺς χρόνους εἶναι σύμφωνοι· διότι μόνον τὸ τοιοῦτο στηρίζεται εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐμποιηθείσας ἐν τῇ ψυχῇ κοινὰς ἐννοίας. Λοιπὸν κριτήριον τῆς ἀληθείας εἶναι μόνον ἓν, ἡ καθολικὴ ὁμοφωνία, ἡ συμφωνία πάντων (consensus universalis): περὶ οὗτινος δὲν συμφωνοῦσι πάντες, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀξίωσιν καὶ κῦρος ἀληθείας².

3. Θ ρ η σ κ ε ἰ α.—Ἐφαρμόζων ὁ λόρδος φιλόσοφος τὴν εἰρημένην θεωρίαν εἰς τὴν θρησκείαν παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀληθὴς θρησκεία, ἣν καλεῖ φυσικὴν ἢ λογικὴν, ἐρείδεται ἐπὶ κοινῶν ἐννοιῶν ἐνυπαρχουσῶν ἡμῖν ἐμφύτων. Ἴνα δ' εὕρωμεν τὸ ἀληθές περιεχόμενον τῆς θρησκείας, ὀφείλομεν νὰ ἐρευνήσωμεν, τίνες εἶναι αἱ ἀρχαὶ αἱ κοιναὶ εἰς πάσας τὰς θρησκείας, ὅσαι ποτὲ ἐπὶ τῆς γῆς ἀνεφάνησαν καὶ νῦν ἔτι ὑφίστανται. Αἱ κοιναὶ ἀρχαὶ θὰ εἶναι ὅλον τὸ ἀληθές περιεχόμενον τῆς (φυσικῆς) θρησκείας· πᾶν ὅ,τι ἄλλο αἱ θρησκείαι ἕκασται προβάλλουσιν ὡς θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, εἶναι ἀπλῶς προσθήκη³, ἣτις προ-

1. Ὁ ἔξω κόσμος διεγείρει τὴν ἐνέργειαν τοῦ νοῦ, ὅπως οὗτος ἀναγινώσκων τὰ ἐν ἑαυτῷ γεγραμμένα μάθη νὰ διακρίνη τὸ ἀληθές ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς. (αὐτ. 6, 38. 91 ἐξ. 321).

2. Αὐτ. σ. 55.143 ἐξ.

3. Αἱ τὰς διαφόρους θρησκείας χαρακτηρίζουσαι προσθῆκαι φαίνονται τῷ φιλοσόφῳ ἐπακολούθημα τῆς δημοσίας λατρείας. Καὶ δὲν ἀπορρίπτει μὲν οὗτος τοὺς θρησκευτικοὺς τύπους καὶ τὰς τελετουργίας, ἀλλὰ παρατηρεῖ

έρχεται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκ τῶν ἱερέων καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆται ὡς γνησία θρησκευτικὴ ἀλήθεια¹.

Τὸ περιεχόμενον λοιπὸν τῆς φυσικῆς θρησκείας ἀποτελοῦσιν αἱ κοιναὶ εἰς τὰς θετὰς θρησκείας προτάσεις· τοιαῦται δ' εἶναι αἱ ἐξῆς πέντε·

1. Ὑπάρχει ὑπέρτατον ὄν, ὕψιστος θεός.

2. Τὸ ὄν τοῦτο ὀφείλομεν νὰ τιμῶμεν καὶ λατρεύωμεν.

3. Κύρια συστατικὰ τῆς τιμῆς καὶ λατρείας αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ εὐσέβεια. Περὶ τούτων κρίνει ἡ συνείδησις.

4. Αἱ ἁμαρτίαι πρέπει νὰ ἀποπλύνωνται καὶ ἐξαγνίζωνται καὶ δὴ καὶ μόνον διὰ τῆς μετανοίας (ἡ μετάνοια εἶναι ἡ φυσικὴ μυσταγωγία).

5. Ὑπάρχει ἐν τε τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι βίῳ ἀνταπόδοσις, ἀμοιβὴ καὶ τιμωρία τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν πράξεων.

Τὰ πέντε ταῦτα ἄρθρα πίστεως² κατάγονται ἐκ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ καὶ εἶναι τόσον βέβαια καὶ καθολικά, ὅσον εἶναι τὰ μαθηματικὰ ἀξιώματα· τυγχάνουσι τῆς κοινῆς ὁμολογίας καὶ ἀποτελοῦσι τὸ οὐσιῶδες περιεχόμενον τῆς φυσικῆς θρησκείας· συνιστῶσι τὴν ἀληθῆ καὶ καθολικὴν ἐκκλησίαν, ἣτις οὔτε πλανᾶται οὔτε πλανᾷ³. Πάντα δὲ τὰ ἄλλα εἶναι ἀνθρώπινα προσθη-

ὅτι δὲν ἀποτελοῦσι τὴν οὐσίαν τῆς θρησκείας· οὐδὲ πρέπει, λέγει, νὰ ἐπιδίδωσιν οἱ τύποι ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἀποβαίνωσιν ὀχληραὶ καὶ ἀπρεπεῖς πομπαί. Τὸ κύριον τῆς λατρείας μέρος εἶναι αἱ θρησκευτικαὶ ἀρεταί· ἐκ τῆς ἐλπίδος πρέπει νὰ γεννᾶται ἐν ἡμῖν πίστις, ἐκ δὲ τῆς πίστεως ἀγάπη, ἐκ δὲ τῆς ἀγάπης χαρὰ καὶ τέλος αἰδῖος μακαριότης.

1. De relig. gent. 2 σ. 8 ἐξ.

2. Ἐπὶ τῇ εὐρέσει τῶν ἄρθρων τούτων μεγάλως ὁ φιλόσοφος σεμνύνεται.

3. (De relig. gent. 2, σ. 256 ἐξ. De causis errorum σ. 69.—Ἡ πρὸς τὸ θεῖον κλίσις τοῦ ἀνθρώπου δύναται μὲν διὰ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως νὰ μετριασθῆ, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἀφανισθῆ. Ἡ θρησκεία εἶναι ἀρρήκτως συνεζευγμένη μετὰ τῆς νοήσεως καὶ διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ζώων, οὐδεὶς δὲ λαὸς στερεῖται αὐτῆς. Ἐάν, λέγει, ὅπερ ἀμφίβολον, ὑπάρχωσιν ἄθεοι, οὗτοι εἶναι παράλογοι ἢ παράφρονες.

και¹: ὀφείλονται εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ στηρίζονται εἰς τὴν ἀπάτην²· προξενούσι διαφωνίας καὶ διαμάχας καὶ οὐδαμῶς εἶναι συντελεστικὰ τῆς μακαριότητος³.

Ὁ χριστιανισμὸς κρίνεται οὐχὶ διαφορετικῶς τῶν ἄλλων ἱστορικῶν ἢ θετῶν θρησκειῶν. Καὶ ὁ χριστιανισμὸς δηλαδὴ περιέχει μόνον κατὰ τοσοῦτο ἀλήθειαν, καθ' ὅσον πρεσβεύει τὰς εἰρημένας πέντε ἀρχάς. Τὸ κατ' ἀρχάς μὲν εἶχε τὴν καθαρότητα τῆς ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων συνεστῆσης θρησκείας, ἀλλ' ὕστερον ἐνοθεύθη διὰ προσθηκῶν τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας· ἡ ἄρσις τῶν τοιούτων παρενθημάτων θὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν φυσικὴν θρησκείαν⁴.

4. Ἐπισκοπήσις.—Κατὰ ταῦτα ὁ Ἑρβερτος ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις κατέβαλε τὰς βάσεις νέας γνωσιολογίας παραδεχθεὶς ὅτι ἐν παντὶ πεδίῳ γνώσεως ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ψυχὴν ἔμφυτοι κοινὰ ἔννοια, ὧν ἡ ἀποκάλυψις εἶναι ἔργον τῆς διανοίας. Δι' ἐκείνων ἐπιτυγχάνει ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀληθοῦς γνώσεως. Εὐρίσκομεν δὲ τὰς κοινὰς ἐννοίας ζητοῦντες τὰς ἀρχάς καὶ ἀξιώματα (προτάσεις), περὶ ὧν κρατεῖ παρά πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις ὁμοφωνία. Ἀνευρίσκοντες λοιπὸν τὰς κοινὰς εἰς πάσας τὰς θρησκείας ἀρχάς ἔχομεν τὸ ἀληθὲς περιεχόμενον τῆς θρησκείας, ἥτις εἶναι ἡ φυσικὴ καὶ μόνη ἀληθινὴ θρησκεία ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἱστορικὰς ἢ θετὰς θρησκείας.

Παραδεχόμενος ὁ φιλόσοφος οὗτος τὰς κοινὰς ἐννοίας ὡς κριτήριον τῆς ἀληθείας ἀνεκαίνισε στωϊκὴν θεωρίαν· διὰ δὲ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς ἐγένετο ὁ εἰσηγητὴς τῆς φυσικῆς θρη-

1. Ἐνθ. ἀνωτ. 2, σ. 8 ἐξ.

2. Ἡ ἀπλή ἀλήθεια ἢ ὑπὸ πάντων ὁμολογουμένη εἶναι φυσικωτέρα τῶν παντοίων πλανῶν τῶν θρησκειῶν. Πολλὰ μὲν τῶν πλανῶν προέρχονται ἐκ τῆς φαντασίας τῶν ποιητῶν καὶ τῆς ἐπινοήσεως τῶν φιλοσόφων, πλεῖσται δὲ ὀφείλονται εἰς τὴν ἀπάτην τῶν ἱερέων.

3. Διὰ τοῦ ὀρμεμφύτου, ἐξ οὗ προέρχεται ἡ φυσικὴ θρησκεία, συμβαίνει ἡμῖν ἐσωτερικὴ ἀποκάλυψις, ἧς πείραν λέγει ὁ φιλόσοφος ὅτι ἔλαβεν, ὅτε διηπορεῖτο ἂν ἔπρεπε νὰ ἐκδώσῃ τὸ περὶ τῆς ἀληθείας βιβλίον.

4. De verit. σ. 288 ἐξ. 269 ἐξ.

σ κ ε ί α ς (Deismus)¹, ἥτις ὁμῶς δὲν εἶναι, ὡς πιστεύει, ἢ κατὰ τὸ ὀρμέφυτον θρησκεία, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας, προῖον λογικῆς ἀφαιρέσεως ἐκ τῶν θετῶν θρησκειῶν. Ἐὰν οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ Ἐρβέρτου ἦσαν ἀκριβεῖς, ἔπρεπε πᾶσαι αἱ θρησκείαι, μάλιστα δὲ αἱ τῶν κατὰ φύσιν λαῶν, νὰ εἶχον κοινὰς τὰς μνημονευθείσας πέντε ἀρχὰς· ὅπερ δὲν συμβαίνει. Ἐπειτα δὲ αἱ φυσικώτεραι θρησκείαι εἶναι ἀφθονώτεραι καὶ πλουσιώτεραι εἰς παραγγέλματα καὶ περιέχουσι πολλὰ τὰ παρὰ λόγον.

Ἐν συντόμῳ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ φιλόσοφος προήνεγκεν ἐμφαντικῶς μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας γνώμας καὶ κατέδειξεν ὅτι ὑπάρχει θρησκευτικὴ συνείδησις, ἀσχέτως πρὸς τὰς ὑφειστώσας ἐκκλησίας· ἀλλ' ἐνταῦθα ἀντιπαρῆλθεν οὐκ ὀλίγα γνωσιολογικά, ψυχολογικά καὶ θρησκευτικὰ προβλήματα².

1. Ὁ Ἐρβέρτος ἐγένετο ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ θεμελιωτὴς τῆς θρησκευτικῆς φυσιοκρατίας, ἐξ ἧς προῆλθεν εἴτα ἡ ἐλευθεροφροσύνη.

2. Βιβλιογραφία.—Περὶ τοῦ Ἐρβέρτου διέλαβον πλὴν ἄλλων οἱ Ch. de Rémusat, Lord Herbert de Cherbury, sa vie et ses oeuvres, 1853.—W. Sorley, The philosophy of Herbert of Cherbury, 1894.—K. Gürtler, Ed. Lord Herbert v. Cher., 1897.—H. Scholz, Die Religionsphilosophie des Herbert von Cherbury, 1914.—R. Kottich, Die Lehre von den angeborene Ideen seit Herbert v. Cher. 1917. πρβλ. καὶ Lechter Geschichte des englischen Deismus 1841.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ
ΓΑΛΛΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ ἐμπειρικὴν τάσιν, ἣν ἐν τοῖς πρόσθεν εἰδομένῃ ἐξικομένην εἰς ὕλισμόν, ἐθεραπεύθη ἐν Γαλλίᾳ ἄλλη φιλοσοφία. Αὕτη ἀπόκοψε μὲν πάντα πρὸς τὸ παρελθὸν δεσμὸν καὶ ἀπέκρουσε πᾶσαν πρὸς τὴν προηγούμενην ἀνάπτυξιν τῆς φιλοσοφίας ἀναφορὰν, ἀφετηρίαν δ' ὅμως ἐποιήσατο οὐχὶ τὴν ἐμπειρίαν ἀλλὰ τὸν νοῦν, τὸν ὀρθὸν λόγον· ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν γνῶσιν μικρὰν μόνον ἀπένειμε σημασίαν εἰς τὴν ἐμπειρίαν. Τοιούτῳ τρόπῳ ἡ ἐμπειρία καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος, ἅτινα πρότερον ἦσαν φιλίως συνηρμοσμένα, ἀποχωρίζονται ἤδη καὶ περιέρχονται εἰς διαμάχην πρὸς ἄλληλα. Εἰς τὴν τοιαύτην τροπὴν συνέτειναν δύο οὐσιώδη προηγηθέντα ἤδη καὶ ἐπὶ πολὺ κρατήσαντα ἐν Γαλλίᾳ στοιχεῖα, ἔνθεν μὲν δηλαδὴ ἡ σκεπτικὴ διάθεσις, ἥς ἐνεφοροῦντο οἱ τὰ πρῶτα φέροντες ἐν τῷ διανοητικῷ καὶ κοινωνικῷ βίῳ, ἔνθεν δὲ ἡ ὑπὸ δοκιμωτάτων ἀνδρῶν γενομένη ἐμβριθῆς καὶ τελεσφόρος θεραπεία τῆς ἐπιστήμης τῆς μαθηματικῆς.

Ἰδρυτὴς τῆς ὀρθολογικῆς φιλοσοφίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν, ἐγένετο ὁ Καρτέσιος, θεωρούμενος συνήθως καὶ πράγματι ὡς θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΑΡΤΕΣΙΟΣ (RENÉ DESCARTES)

1. Βίος καὶ ἔργον. — Ὁ Ῥενᾶτος Καρτέσιος (René Descartes) ἐκ τῆς παλαιότερας μορφῆς De Quartis, Des Cartes, M. du Perron, λατ. Renatus Cartesius)¹, ἔλκων τὸ γένος ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς καὶ εὐπόρου, ἐγεννήθη ἐν La Haye, πολίχνη τῆς Τουρωνίας, τῇ 31ῃ Μαρτίου τοῦ 1596. Ἀσθενικὸν μὲν ἔχων τὸ σῶμα, ἀλλὰ λίαν ζωηρὸν τὸ πνεῦμα ἐφοίτησεν ἐν τῷ ἐν La Flèche τῆς Ἀνδεγαυίας ἀρτισυστάτῳ Λυκείῳ τῶν Ἰησουιτῶν, ἐνθα διέπρεψεν ἐπὶ εὐφυΐᾳ καὶ ἀκορέστῳ φιλομαθείᾳ. Ἐνταῦθα ἐδιδάχθη, πλὴν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν, φιλοσοφίαν (κατὰ τὴν σχολαστικὴν μέθοδον), φυσικὴν καὶ μαθηματικά, ἡσμένιζε δὲ ἰδίᾳ εἰς τὰ τελευταῖα ὡς ἔχοντα αὐστηρὰν μέθοδον καὶ παρέχοντα μείζονα βεβαιότητα.

Ἐλθὼν ὕστερον εἰς Παρισίους παρέδωκεν ἑαυτὸν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τέρψεις καὶ διασκεδάσεις· ἀλλ' αὖθις ἐπανελθὼν εἰς τὰς σπουδὰς διήγαγε δύο ἔτη (1614-16) ἐν τελείᾳ μονώσει. Φεύγων τοὺς φίλους ἀπεχώρησεν εἰς τι προάστειον, ἵνα ἀπερίσπαστος μελετᾷ ἀσχολούμενος περὶ μαθηματικά, ἔτι δὲ φυσικὰ καὶ φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ ζητήματα· ἐν τούτοις δ' ὅμως οὐδεμίαν εὑρίσκε τῷ ζωηροῦ διαφέροντος ἀποπλήρωσιν καὶ ἐβασανίζετο συνεχῶς ὑπὸ ἀμφιβολιῶν. Μετὰ διετῆ δὲ μόνωσιν ἀνευρέθη ὑπὸ τῶν φίλων καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν εὐθυμον κοινωνίαν.

Μετ' ὀλίγον κατεχόμενος ὑπὸ διακαοῦς πόθου νὰ γνωρίσῃ «τὸ μέγα βιβλίον τοῦ κόσμου», νὰ παρατηρήσῃ, καθὰ ἔλεγε, τὴν κωμωδίαν τῆς ζωῆς οὐχὶ ὡς ὑποκριτῆς ἀλλ' ὡς θεατῆς, κατέλι-

1. Ὁ ἀνὴρ ἔγραφεν ἑαυτὸν Des Cartes, καὶ ἀπέφευγε τὸ λατινικὸν ὄνομα.

πε τὴν πατρίδα καὶ τὰς ἐν Poitiers (κατ' ἀπαίτησιν τοῦ πατρὸς) σπουδὰς τοῦ δικαίου· ἐτράπη ἐπὶ τὰ πολεμικὰ καὶ ὑπηρέτησεν ἐθελοντῆς ἐν τῷ ὀλλανδικῷ καὶ ὕστερον ἐν τῷ βαυαρικῷ στρατῷ. Καὶ ἐν τῷ χρόνῳ δὲ τῆς στρατείας (ὧν περιηγητῆς μᾶλλον ἢ τακτικὸς στρατιώτης) δὲν ἔμεινεν ὄλως ξένος τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ μάλιστα τῶν μαθηματικῶν μελετῶν. Διατρίβων ἐν Neuburg ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀφοσιωθῆ εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἰδρύσῃ νέον σύστημα, ἐποιήσατο δὲ τὴν εὐχὴν (τάξιμον) νὰ μεταβῆ εἰς Loretto, προσκυνητῆς τῆς παρθένου Μαρίας, ἐὰν ἀπαλλαγῆ τῶν ἀμφιβολιῶν καὶ ἐπιτύχῃ τῶν σχεδίων καὶ σκοπῶν· ἦν εὐχὴν ὕστερον μετὰ πέντε ἔτη ἐξεπλήρῳσεν.

Διατεθεὶς ἀηδῶς πρὸς τὰ ἀποτρόπαια γεγονότα τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου ἀπεχώρησε τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Παρισίους τῷ 1625. Ἐνταῦθα διέτριψε τρία ἔτη, μέχρι τοῦ 1628, φεύγων καὶ πάλιν τὰς ἀναστροφὰς καὶ κανόνα τοῦ βίου ἔχων τὸ «λάθε βιώσας» (qui bene latuit, bene vixit). Ἀποκρούσας δὲ τὰς παρορμήσεις τῶν οἰκείων, ὅπως ἔλθῃ εἰς γάμον καὶ καταλάβῃ θέσιν, ἀπεφάσισε νὰ διατελέσῃ ἀφωσιωμένος εἰς τὴν ἐπιστήμην. Διὸ κατέλιπε, τῷ ἐπομένῳ ἔτει, καὶ αὔθις τὴν πατρίδα καὶ μετὰ βραχείας ἀποδημίας εἰς Ἰταλίαν, Ἀγγλίαν καὶ Δανίαν μετέβη τῷ 1629, εἰς Ὀλλανδίαν, ἣτις χώρα ἦτο τότε ἡ παρέχουσα μόνη ἐλευθερίαν τινὰ διανοήσεως καὶ θρησκευτικῆς πίστεως. Ἐκεῖ παρέμεινεν εἴκοσιν ὄλα ἔτη (1629-1649)¹ ὧν, ὡς τὰ πολλά, ἐν μονώσει καὶ ἀλλάσσων συχνάκις κατοικίαν, ἵνα διάγῃ ἄγνωστος εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ προσιτὸς μόνον εἰς ὀλίγους φίλους.

Συντόνως δ' ἐργαζόμενος τότε συνέγραψε τὰ σπουδαιότατα φιλοσοφικὰ καὶ μαθηματικὰ αὐτοῦ ἔργα. Καὶ ἐπεσπάσατο μὲν πολλοὺς θιασώτας καὶ θαυμαστάς, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη, παρὰ πάσας τὰς προφυλάξεις, νὰ ἐκφύγῃ τὰς ἐπικρίσεις καὶ σφοδρὰς ἔριδας (ιδίᾳ πρὸς τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Utrecht καὶ τοῦ Leyden²).

1. Τὴν ἐν Ὀλλανδία μακρὰν διαμονὴν διέκοψαν μόνον τρεῖς βραχεῖαι ἀποδημίαι εἰς Γαλλίαν, κατὰ τὰ ἔτη 1644, 1646, καὶ 1648.

2. Ῥητέον ὅτι ὁ Καρτέσιος, χάριν τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ ἡσυχίας, ἀπέ-

Εύρίσκετο δ' ἐν στενῇ δι' ἐπιστολῶν ἐπικοινωνία πρὸς λογίους ἄνδρας· καὶ πρὸς τὴν Ἑλισάβετ, θυγατέρα Φρειδερίκου τοῦ πέμπτου¹. Τῷ ἔτει 1649, ἀποδεξάμενος τὴν θερμὴν παράκλησιν τῆς εὐφυοῦς καὶ λογίας βασιλίσσης τῆς Σουηδίας Χριστίνης, μετέβη εἰς Στοκχόλμην, ἵνα μύσῃ προσωπικῶς ἐκείνην τὴν ἑαυτοῦ φιλοσοφίαν. Ἄλλ' ἐκεῖ μετ' ὀλίγους μῆνας κατεβλήθη ἐκ τοῦ τραχέος κλίματος καὶ τῆς ἀήθους διαίτης· ἐτελεύτησε δὲ αὐτόθι τῇ 11ῃ Φεβρουαρίου τοῦ 1650, ἐν ἡλικίᾳ 54 ἐτῶν².

Συγγραφή.—Ὁ Καρτέσιος ἐδίσταζε νὰ ἐκφέρῃ εἰς φῶς τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ, διότι « ἡγάπα ὑπὲρ πάντα τὴν ἡσυχίαν » καὶ ὡς καθολικὸς ἐφοβεῖτο τὴν ἱερὰν ἐξέτασιν ἧς πικρὰν πεῖραν εἶχεν ἤδη λάβει ὁ Γαλιλαῖος³. Τῷ 1637 κατὰ πρῶτον ἐξέδωκεν ἄνωνύμως ἐν Leyden, κατ' ἔντονον παρακέλευσιν τῶν φίλων, « Τὰ φιλοσοφικὰ Δοκίμια » (Essais philosophiques), περιέχοντα τέσσαρας πραγματείας· ὧν ἡ μὲν πρῶ-

κρυπτε πολλάκις τὰ διανοήματα καὶ ἐφαίνετο ὅτι συνεφώνει πρὸς τὰ δεδομένα. Μειζὸν δὲ ἦτο τὸ ἐλάττωμα τοῦ νὰ μὴ ἀναγνωρίζῃ τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας τῶν ἄλλων· ἠρνεῖτο ὅτι ἐδιδάχθη ὑπὸ τῶν προγενεστέρων καὶ διετείνετο ὅτι ὅσας εἶχε μετ' ἐκείνων κοινὰς γνώμας ἐθεμελίωσεν αὐτὸς κατ' ἄλλον, ὅπως ἴδιον τρόπον. Περὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ἐπικούρου, ὡς καὶ τῶν νεωτέρων (Τελεσίου, Καμπανέλλα καὶ Βρούνου) ἔλεγεν ὅτι εἶναι συγγραφεῖς, οὓς γινώσκει μὲν ἀλλ' οὐδὲν παρ' αὐτῶν ἐδιδάχθη!

1. Τὴν πρὸς Γάλλους φίλους ἐπικοινωνίαν ἐποιεῖτο διὰ παλαιοῦ φίλου, τοῦ ἐλλογίμου πατρὸς Μερσέννου.

2. Δέκα ἐπτὰ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον (τῷ 1667) τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ μετεκομίσθησαν εἰς Παρισίους καὶ κατετέθησαν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Γενοβεύας, τῷ νῦν Πανθέῳ.

3. « Ἐμφανίζομαι—εἶπέ ποτε ὁ Καρτέσιος—μετὰ προσωπίου (larvatus prode). Ὁ δὲ πρῶτος βιογράφος αὐτοῦ Baillet λέγει ὅτι « ἔρριπτε στάκτην εἰς τὰ μάτια τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως ». Ἐνῶ δὲ ἦτο τὰ μάλιστα νεωτεριστῆς καὶ ἐν τῇ διανοήσει καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ, ἤθελε νὰ ἐμφανίζηται ὡς συντηρητικὸς. Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν φίλον Μερσέννον, τῷ 1640, παρακαλεῖ τοῦτον νὰ ὑποδείξῃ αὐτῷ σχολαστικὸν τι ἐγχειρίδιον, διότι ἀπὸ εἴκοσιν ἐτῶν οὐδένα σχολαστικὸν εἶχεν ἀναγνώσει. Καὶ ὅμως προσεποιεῖτο ὅτι ἐπεδίωκε τὴν συμπλήρωσιν, οὐχὶ τὴν κατάλυσιν τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας!

τη, χρησιμεύουσα ως είσαγωγή και έπιγραφομένη « Πραγματεία περι τής μεθόδου »¹ ύποτυποϊ τὰς ἀρχὰς τής γνώσεως και τής νέας μεταφυσικῆς· ἡ δὲ δευτέρα, ἡ Διοπτρικὴ (Dioptrique), και ἡ τρίτη, ἡ Μετεωρολογία (Météores) παρέχουσιν αὐστηρῶς μηχανικὴν ἐρμηνείαν τής φύσεως· τέλος δὲ ἡ τετάρτη, ἡ Γεωμετρία (Geometrie), θεμελιοϊ τὴν ἀναλυτικὴν γεωμετρίαν².

Πληρεστέραν ἔκθεσιν τῶν θεωριῶν τοῦ φιλοσόφου παρέχουσι τὰ τῷ 1641 ἐκδοθέντα « Μελετήματα περι τής πρώτης φιλοσοφίας », ἐν οἷς ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξις τοῦ θεοῦ και ἡ ἀθανασία τής ψυχῆς. Ἐνταῦθα ἐπισυνάπτονται αἱ δι' ἐπιστολῶν γενόμεναι ἐνστάσεις (objectiones) πολλῶν φιλοσόφων και θεολόγων (ἄλλων τε και τοῦ Ὁββεσίου και τοῦ Γασσένδη), ὡς και αἱ εἰς ταύτας ἀπαντήσεις (responiones) τοῦ συγγραφέως³.

Συστηματικὴν ἀπεικόνισιν τής νέας ταύτης φιλοσοφίας πορίζουσιν αἱ μετὰ τρία ἔτη (τῷ 1644) ἐκδοθεῖσαι « Ἀρχαὶ τής φιλοσοφίας »⁴. Τελευταία δὲ συγγραφή, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ φι-

1. Discours de la méthode, pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences, 1637.

2. Τὰ δοκίμια ταῦτα, μετὰ ἑπτὰ ἔτη (τῷ 1644), ἐξεδόθησαν φερωνύμως, ἐν λατινικῇ μεταφράσει, ὑπὸ φίλου τοῦ φιλοσόφου, τοῦ ἀββᾶ Étienne de Courcelles, ἐπιγραφόμενα Specimina philosophica (ἐλλείπει ὁμως ἀπ' αὐτῶν ἡ Γεωμετρία, ἣτις μεταφρασθεῖσα ὑπὸ τοῦ H. Schooten ἐξεδόθη τῷ 1649). Μετεφράσθησαν εἰς πολλὰς γλώσσας, εἰς δὲ τὴν ἑλληνικὴν ἡ περι μεθόδου πραγματεία ὑπὸ Γεω. και Ἄντ. Βερβενιώτη, 1939 και Χρ. Χρηστίδου, 1948.

3. Meditationes de prima philosophia, in quibus Dei existentia et animae immortalitas demonstrantur, 1641. Ἐν τῇ δευτέρῃ ἐκδόσει, τῇ μετὰ ἓν ἔτος γενομένη (τῷ 1642), περιέχονται πρὸς ταῖς ἄλλαις αἱ ἐνστάσεις τοῦ Ἰησουῖτου Bourdin μετὰ τῶν ἀπαντήσεων τοῦ Καρτεσίου. Ἡ πρώτη γαλλικὴ μετάφρασις τῶν Μελετημάτων ἐγένετο τῷ 1647, ἐπηκολούθησαν δὲ πολλαί.

4. Principia philosophiae, ἐν Ἀμστελοδάμῳ. Μετεφράσθησαν εἰς τὴν Γαλλικὴν και ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Picot τῷ 1647 και ὕστερον πολλάκις.

λοσόφου έκδοθεῖσα τῷ 1649 ἀλλὰ πολὺ πρότερον (τῷ 1646) χάριν τῆς λογίας φίλης αὐτοῦ πριγκιπίσσης Ἐλισάβετ παρασκευασθεῖσα ἦτο ἡ ἐπιγραφομένη «Τὰ πάθη τῆς ψυχῆς¹».

Μετὰ θάνατον ἐξεδόθησαν πολλαὶ ἐκείνου πραγματεῖαι² καὶ πολυάριθμοι (περὶ τὰς 600) ἐπιστολαί. Ἄπαντα τὰ ἔργα τοῦ Καρτεσίου ἐξεδόθησαν πολλάκις γαλλιστὶ καὶ λατινιστί³.

Τὰ ἔργα ταῦτα ἀνέδειξαν τὸν ἄνδρα οὐ μόνον μέγαν φιλόσοφον ἀλλὰ καὶ ἐπιφανῆ μαθηματικὸν καὶ φυσικόν⁴.

1. *Les passions de l'âme*, ἐν Παρισίοις, τῷ 1649. Μετεφράσθη εἰς τὴν λατινικὴν ἐν Ἀμστελοδάμῳ, τῷ 1650. Σημειωτέα ἐνταῦθα ἢ τῷ 1646 ἐκδοθεῖσα ἐπιστολὴ πρὸς Βοήτιον (*Epistola ad G. Voëtium*), πραγματεία ἐπικριτικὴ.

2. Ἐνταῦθα ἀνήκουσι, πλὴν ἄλλων, ἡ « Πραγματεία περὶ τοῦ ἀνθρώπου » (*Traité de l'homme*), 1664. Ἀποσπάσματα ἔργου ἐπιγεγραμμένου « Ὁ κόσμος ἢ πραγματεία περὶ τοῦ φωτός » (*Le monde ou traité de la lumière*), 1664.—« Κανόνες πρὸς χειραγωγίαν καὶ καθοδήγησιν τῆς διανοίας » (*Regulae ad directionem ingenii*), καὶ « Ἡ ἔρευνα τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ φυσικοῦ φωτός » (*La recherche de la vérité par la lumière naturelle*), 1701.

3. Ἡ ἔκδοσις τοῦ V. Cousin (1824—26) ὑπερῆυδοκιμήθη ὑπὸ τῆς ἐκδόσεως Adam καὶ Tannery, γενομένης εἰς 13 τόμους, τῷ 1897—1913. (Ἐκ τῶν νεωτέρων ἐκδόσεων εἶναι ἡ τοῦ André Brindoux, 1952. Τὰ πενιχρὰ μέσα ἡμῶν καὶ τῶν παρ' ἡμῖν βιβλιοθηκῶν δὲν ἐπιτρέπουσι πάντοτε τὴν χρῆσιν τῶν τελευταίων ἐκδόσεων καὶ τὴν εἰς αὐτὰς παραπομπήν). Τὰ σπουδαιότερα τῶν ἔργων τοῦ φιλοσόφου ἐξεδόθησαν εἰς τέσσαρας τόμους ἐν νέα γερμανικῇ μεταφράσει ὑπὸ τοῦ A. Buchenau ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Βιβλιοθήκῃ. Περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐπὶ μέρος συγγραμμάτων τοῦ Καρτεσίου καὶ τῶν εἰς διαφόρους γλώσσας μεταφράσεων ἐπιθι *Überweg* τόμ. 3 § 25. Εἰρήσθω δὲ ὅτι τῷ 1896, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τριακοσίων ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ μεγάλου τούτου φιλοσόφου, ἡ *Revue de Metaphysique et de Morale* ἐξέδωκε πανηγυρικὸν τεῦχος περιέχον ἀξιολόγους πραγματείας ἀναφερομένας εἰς τὸ ἔργον ἐκείνου.

4. Ὡς μαθηματικὸς ἐγένετο ἰδρυτὴς τῆς ἀναλυτικῆς γεωμετρίας καὶ ἐπινοητὴς τῆς δι' ἐκθετῶν σημάσεως τῶν δυνάμεων. Ὡς φυσικὸς δὲ παρέσχεν ὑπηρεσίαν διὰ τῶν ἐργασιῶν περὶ ἀνακλάσεως τοῦ φωτός καὶ ἐρμηνείας τοῦ οὐρανίου τόξου, περὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ βάρους τοῦ ἀέρος. Ἐπὶ τούτοις ἐποιήσατο ἀξιολόγους ἀνατομικὰς καὶ φυσιολογικὰς ἐρεῦνας, αἵτινες συνεβά-